

How Are Evaluative Notions Created? On the Example of a Dispute over Louise Glück's Poetry

Anna Kałuża

ORCID: 0000-0001-6267-1043

I would like to present a few working theses regarding ways of creating evaluative notions in literary criticism.

I understand evaluative processes (to which I connect evaluative notions conceptualized here as theoretical tools and materializations of these processes) broadly, but this paper will focus on the context of literary criticism. Evaluating is a complex social and cultural practice rooted in specific systems of values, connected with selection processes, which participate both in cognitive and emotional decisions¹. In this sense evaluative practices can become synonymous with practices of valuations, but they should be seen as narrower than valuating behaviors. When we evaluate, we do not need to incorporate our judgments into systems – axiological, aesthetic, political *et cetera* – and we do not need to recognize our motivations and needs. I assume here that evaluation is a part of valuating practices, directing our attention and interest not at values, but also at price, costs, and benefits². I also advocate for an approach which problematizes the difference between evaluative and descriptive judgments without absolutizing it, and accepts that it always works within the practice of a specific language and context. Relationships between the evaluator and normative character of notions connected with valuating practice and institutions normalizing mechanisms creating literary values also require some explanation. These relationships allow us to think about the cultural reproduction (reinforcing) values, and they are

¹ See Zdzisław Najder, *Wartości i oceny* [Values and evaluations] (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1971), 6–45; Barbara Hernstein Smith, “Przygodność wartości” [Contingencies of value], translated into Polish by Agata Preis-Smith, in: *Kultura, tekst, ideologia. Dyskursy współczesnej amerykanistyki* [Culture, text, ideology. Discourses of modern American studies], edited by Agata Preis-Smith (Kraków: Wydawnictwo Universitas, 2004), 213–254.

² See Najder.

constantly studied and considered from the historical perspective. However, for the purpose of this paper I will focus on this aspect of normativity out of the complex and rich history of the dispute about normative foundations of values, which allows me to introduce the concept of the binding power of values. When a value becomes normative, supported by culture, knowledge, education, the most ambivalent character of valuation practices is revealed, which may lead to canonization (absolutization) of specific literary-aesthetic values and literary definitions. This is why it is so important to think about valuation as something systematic and continued – this way we can prevent the absolutization of values and their elimination from social life.

Obviously initial differentiations are not an organized discussion through theoretical frames. This is a peculiar paradox of considerations regarding valuation: although values basically integrate our motivational and emotional systems³, they remain ambiguous (see e.g., the definition of value) and complex. It is best to study them on specific examples. So, how are evaluative notions created? I shall look into the process behind the emergence of notions which were used in Polish literary criticism after Louise Glück was awarded the Nobel Prize in 2021.

There are no non-evaluative notions (in criticism)

Translators and poets argued about the value of Louise Glück's (a Nobel Laureate) poetry. It all started with Julia Fiedorczuk's enthusiastic Facebook post ("What poetry! Not pretending that it is what it isn't. Poetry by a woman. Joy!!!"⁴) and Kacper Bartczak's comment, which introduced several categories to the discussion: narcissism, authenticity game, egotism, lyricism, monologueness and vision (prophetic tone), all of which were supposed to depreciate Glück's poetry. Bartczak stressed that:

[...] I used to read Glück but I was always put off by the "I" fetish, very strong narcissism – but the kind that serves poetry and is necessary for it. In Glück I hear narrowing narcissism. Glück plays the "authenticity game" and modifies this category poorly: she believes and follows it far too much. And this is an inbred kind of authenticity, which does not engage readers much. [...] She turns poetry to monologueness, which has always been a threat for it. And moreover, there is this unbearable tone of vision. And yet another disappointment, because this vision concerned – again – "myself and I"⁵.

Natalia Malek replied to Bartczak, citing intellectualism and antimoralism in defense of Glück: "Sometimes it is lyrical, where lyricism is a groan which puts you off, but sometimes it is completely alyrical, surgical even? I do not find Glück stilted *en masse*, in fact it was one of the reasons why I found her interesting"⁶.

³ "The grand promise, grand suggestion of values is thus – third of all – their power of structuring the world. Those who do not believe in values typically believe that they can be numbered, that there are many of them, and that they significantly determine the way in which we perceive and shape our world [...]" Andreas Urs Sommer, *Wartości. Dlaczego ich potrzebujemy, chociaż ich nie ma* [Values. Why we need them although they do not exist], translated by Tadeusz Zatorski (Warszawa: Fundacja Augusta Hrabiego Cieszkowskiego, 2021), 39. [Translation from Polish mine, PZ].

⁴ Julia Fiedorczuk, Facebook post, <https://www.facebook.com/profile/1056624955/search/?q=gluck>.

⁵ Kacper Bartczak, Facebook post, <https://www.facebook.com/profile/1056624955/search/?q=gluck>.

⁶ Natalia Malek, Facebook post, <https://www.facebook.com/profile/1056624955/search/?q=gluck>.

If we did not know the emotional charge of notions used by Bartczak, which resulted from the generally devaluating character of his comment, it would be harder to understand why he criticizes Glück for vision and prophetic tone, and why monologueness becomes an evaluative notion, losing its neutral, analytical character. Monologueness and vision are two categories from a dictionary of literary studies; although originally they are different from ethical or psychological categories of authenticity and narcissism, they cease to refer to formal aspects of poetry, and start to characterize its value. A similar mechanism can be observed in Malek's comments – it is default values that stand behind alyricism as a category opposed to lyricism, it is not only a historically defined structure of an utterance.

As can be seen, when one discursively enters the space of circulation of capital (as proposed by Bruno Latour), most notions become evaluative. Then it is the context and appositions that stabilize the evaluative meaning of used notions. It would thus seem that there are no non-evaluative notions – if specific categories enter the field of impact of social critical practices, they become infected with the evaluative character of the activities which they are a part of. Generally, it is the complex spectrum of social and political behaviors within which a given notion gains meaning and informs the value of the object it refers to that determines the evaluation of artistic phenomena, rather than stabilized meanings of the used notion.

Let us return to the discussion about poetry. “For me, these terms (narcissism, egotism) do not mean much in the context of this author” – Fiedorczuk replies to Bartczak. It is difficult to tell how much Fiedorczuk's comment says about the work performed by notions in critical-literary discussions, and how much about the character of social media discussions. For Fiedorczuk the aesthetic notions and related values introduced by Bartczak are only subjective, insignificant details. We do not learn why they do not mean much, nor what makes them inadequate – but perhaps this is the moment to consider what happens when we ostensibly ignore certain values and notions which refer to them; it is easier to imagine that such a gesture can have a re-evaluative character. Some kind of stripping off of established values and working on the effectiveness of change of evaluative notions can produce new social relations. And although Fiedorczuk's comment is not an example of such an action, as she only questioned the reasonableness of the notions used by Bartczak, she did not introduce new meanings nor did she attempt to reshape those already used for the benefit of the discussed poetry⁷, the strong negation gesture should be considered in the valuation process. It seems that in this context – when it is not said which terms would be more adequate for evaluating this poetry, leaving the question open – we are dealing with an attempt at situating poems outside of any systems of values. Then it is praising the idea – opposite to what I have just described – that aesthetic notions are basically non-evaluative⁸. Obviously, the question about non-aesthetic notions used for describing or evaluating a piece of art arises, whether or not they can be seen as non-evaluative. I shall return to the problem of aesthetic and non-aesthetic notions (moral, cognitive, political) later in the text.

⁷ Later Julia Fiedorczuk has discussed Glück's work extensively. However, I have not found any references to Kacper Bartczak's opinions questioning the value of that poetry. This is not the case in Natalia Malek's text (discussed later in this paper), which takes into account negative opinions about Glück's work.

⁸ See e.g. James Sommerville, “Czy istnieją jakości estetyczne?” [Are there any aesthetic qualities?], in: *Estetyka w świecie. Wybór tekstów t. III* [Aesthetics in the world. Selected texts, vol. 3], edited by Maria Gołaszewska, translated by Leszek Sosnowski (Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1991), 123.

Scouts

The Facebook dispute did not end the discussion about Glück's poetry. Malek and Bartczak continued, clarifying their opinions, later joined by Joanna Piechura, Justyna Sobolewska, Maciej Stroiński, Magda Heydel, and others. Most Polish texts discussing Glück's work, which is generally little known in Poland, represented the laudatory convention of post-Nobel opinions, resulting in a descriptive-interpretative, and sometimes anecdotal character – which is not to say that they were deprived of evaluative functions. It is common knowledge that the laudatory convention is the basic reproducer of values and forms which are already well-established and appreciated, or those considered worthy of appreciation. Evaluative notions are used as stabilizers in such a convention – they should convince us that a work of art represents values which should be appreciated. As viewers of art, we do not consider one specific artistic realization then – we rather think about it as a representation of specific aesthetic, political, ethical values, etc. However, it is becoming increasingly more difficult to extract the intersubjective potential of such vaguely defined notions, which is why they are becoming scouts rather than indicators of universality of aesthetic judgments. If we share the idea that, say, the notion of universality reasonably informs us about the value of a given object, then we belong to the same ideological club. Evaluative notions scout for potential allies.

So-called “feminine writing” is one example of such a functioning of a notion in a discussion about Glück's work. Malek concludes her text with: “This ease [overlooking erudition in Glück's poetry – A.K.] represents a certain protectionist tradition regarding feminine writing”⁹. It is easier to understand (e.g., compared to the notion of vision) why “feminine writing” becomes an evaluative notion – it can express praise or criticism. For Malek “feminine writing” may automatically cause depreciation. We know the history of this notion and numerous examples of its usage – see e.g., Krystyna Kosińska's work, in which she outlines its depreciating character¹⁰. Feminine writing, processed via various theories, revealing relationships between writing and gender (or, more broadly, between artistic work and gender), is still characterized by its evaluative aspect rather than by its analytical-theoretical value. In discussions about the difference between female and male writing, it can be either positive or negative, depending on intention. Recently it seems that due to feminist and media practices it suggests that a female author allows us to reevaluate literary texts, slightly disregarding the values they carry.

Exchange of notions: universality and longevity

In work on notions their exchange is a basic mechanism. In *Philosophy of Money*, Georg Simmel seeks value in the exchange process rather than in characteristics of specific objects¹¹. Values and

⁹ Natalia Malek, “Za co ziemia nienawidzi nieba” [Why earth hates heaven], *Dwutygodnik* 295 (2020), <https://www.dwutygodnik.com/arttykul/9228-za-co-ziemia-nienawidzi-nieba.html>.

¹⁰ See Krystyna Kłosińska, “Kobieta autorka” [Woman author], in Kłosińska: *Ciało, pożądanie, ubranie. O wczesnych powieściach Gabrieli Zapolskiej* [Body, desire, attire. Early novels by Gabriela Zapolska] (Kraków: Wydawnictwo eFka, 1999), 7–37.

¹¹ Georg Simmel, *Filozofia pieniądza* [Philosophy of Money], translated into Polish by Andrzej Przyłębski (Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 1997), 59.

notions referring to them are produced because value is always negotiable¹². However, it seems that there are notions which have more trans-historical potential than others (e.g., the notion of beauty which was exchanged with ugliness and the grotesque in the 19th century, or the categories of authenticity or honesty, which were used to valorize works of art). Exchange of notions results from the interaction of different forces: aesthetic, political, cultural, religious, social. A history of the human world told from the perspective of the transformation of dominating evaluative notions which were modeling culture and society of a given point in time would be genuinely interesting.

In the discussion about Glück's poetry universality is a notion whose trans-historical activity is undeniable. Magda Heydal writes:

Her poems discuss issues which affect everyone, such as loss, death, love, loneliness, experiencing one's own existence in the world (this is the "universality" mentioned by the secretary of the Swedish Academy), at the same time using simple language, without any experimental transformations¹³.

Maciej Stroiński writes in a similar tone: "Her poems were written long before the pandemic, but – as any truly successful and universal work – they are good for any time, including a «dark hour»"¹⁴. Bartczak also mentions universality:

We are told that Glück seeks the universal, but her universalism focuses on archetypal, hurt women (Dido, Persephone, Eurydice) who experienced only pain and injustice. [...] It is difficult to disagree with Glück. Reaching for personal experience, she universalizes it relentlessly¹⁵.

In literature, evaluative notions often function automatically. We more or less know what universality means in the context of poetry; vagueness seems to be its most important distinguishing feature. Compromised by various theories – minority, postcolonial and gender-queer – universalism as a criterion for evaluating poetry remains significant. It definitely will not be able to mark hidden values of dominating groups, which camouflage their historicity, locality, certain interests (economic, gender, racial, class) and elitist ideas regarding what can become poetry/art. It will rather be an indicator seeking intersubjective possibilities of constructing social relations around aesthetic experience (multisensory intellectual work). Is this what is happening in the dispute in question?

Let us look into how Bartczak and Malek interpret universal images in Glück's poetry. According to both authors the universal is connected with a certain type of imaging, with references to the Bible, Greek mythology, and American poetic tradition, and focused on communicating the human experience of death, trauma, suffering, torment. Malek appreciates the most con-

¹²See Luc Boltanski, "Od rzeczy do dzieła. Procesy atrybucji i nadawania wartości przedmiotom" [From object to masterpiece. Processes of attribution and attributing value], translated into Polish by Iwona Bojadziejewa, in: *Wieczna radość. Ekonomia polityczna społecznej kreatywności* [Eternal joy. Political economy of social creativity], edited by Aniela Pilarska (Warszawa: Wydawnictwo Bęc Zmiana, 2011), 17–44.

¹³Magda Heydal, "Literacki Nobel dla Louise Glück" [Nobel Prize for literature for Louise Glück], *Tygodnik Powszechny* 42 (2020), <https://www.tygodnikpowszechny.pl/literacki-nobel-dla-louise-gluck-165192>.

¹⁴Maciej Stroiński, "Louise Glück: Dla zdrowych i chorych" [Louise Glück: for the healthy and the sick], *Przekrój*, 2.11.2020, <https://przekroj.pl/kultura/louise-gluck-dla-zdrowych-i-chorych-maciej-stroinski>.

¹⁵Kacper Bartczak, "Zima w centrum: post-konfesyjny pat Louise Glück" [Winter in the center: Louise Glück's post-confessional stalemate], *Mały Format* 01-03 (2021), <http://malyformat.com/2021/04/zima-centrum-post-konfesyjny-pat-louise-gluck/>.

structuring lyrical stories which reveal the fundamental “non-negotiability” of basic parameters of human existence that are difficult to accept – especially today:

Glück uses literary biblical or antique tropes not to practice any religion. With every book she is getting more confirmations and proof that there is nothing beyond “the dying order” (a quote from the poem “Thanksgiving”), unforgiving. [...] For modern readers the awareness of ruthlessness combined with the omnipotence of the superlative “instance” can be shocking. Hierarchism and predestination of such an outlined world clashes with the conviction of the democratic negotiability of rules organizing the world, and the forbearance of “human” instances upholding agreements which resulted from social negotiations. It is this dissonance which is partially responsible for the power of Glück’s poetic images¹⁶.

According to Malek, the consistent methodological observation of the world of suffering in Glück’s poems, always focused on the inevitable end of biological bodies, is a brave, radical contestation of conviction about the vitality and activity of individuals. In Glück’s poetry they encounter a “demiurgic force”, which is an unknown and incomprehensible power. Here universality is a temporality perspective other than that of people, laws of nature, and space. It just so happens that they are hostile to people.

Bartczak recognizes universality on an interpretative-philosophical level in a similar way to Malek, connecting it to mythological and biblical rhetorical tropes characteristic for confessional poetry – however, in his text this universality is described with obvious disdain. According to Bartczak the way Glück uses poetry, language and tradition invalidates the work of American poets on changing readers’ habits. In this sense universality would be an evaluative notion, specifically referring to aesthetic (pathos, loftiness) and artistic (monologue, confessionalism, cultural intertextuality) values, upholding writing which resigns from poetry’s possibility to react to (technical, ethical, political, etc.) transformations of a person’s situation in reality. Universality understood in this way would be a worldview perspective, thematized in poetry, but also a specific idea about how to do poetry. It masks its historical background, considering a specific perspective as the only, universal one.

However, Bartczak demonstrates that it is impossible to separate the universal concept of poetry from the concept of the subject (human) clashing with a demiurgic force (of nature, fate, destiny). According to Bartczak, “an aesthetically solemn formula”, formal rigor, distanced observation which highlight the vegetative status of all beings abstract Glück’s poetry from a specific, sensual-material space which leads to “the female subject not arguing with any socially established system of beliefs, but rather with timeless necessity. [...] Nature, together with body, sexuality, and ultimately gender are victims of this desert metaphysics”¹⁷.

Bartczak clearly refers to the relationship between imagination and death (“In this poetry cemetery is the place of speaking, with elegy as its main formula”), when he compares the motif of light in Glück and Wallace Stevens. This comparison introduces the category of longevity, which may be fundamental for Bartczak’s argument. He interprets the poem *Messengers* – about deer as messengers of death – pointing out that the signs of life/vitality/youth turn out to be an illusion;

¹⁶Malek, “Za co ziemia nienawidzi nieba”.

¹⁷Bartczak, “Zima w centrum: post-konfesyjny pat Louise Glück”.

the deer are in fact skeletons, dead since forever, leading us towards archaic thanatology. In *Sunday morning*, a poem by Stevens, “before the last stanza gives justice to death, deer and birds will be caught for a moment in the amazing light of their inexplicable longevity”. Bartczak formulates his accusations clearly, although he does not specify the notion of longevity as a source of value in poetry and as an evaluative notion. He does not directly oppose universality to longevity, but we understand that his criticism of Glück stems from his objection to Glück’s imagination, which is trapped in thanatological images. He does not see her poetry as removed from the receptive-social sphere of solitary confessions; instead, he suggests various forms of influence of poetic record on social imagination, prejudice, fears and beliefs. His argumentation leads us to the question of how such poetry reinforces social conformism and acceptance of the *status quo*:

Meanwhile human carnality and general erotic emotionality related to it remain like corpses in the battlefield – true love or sexual energy glows in some places, but paralyzed by religious-cultural prohibition (one prayer in “Wild Iris” is about incestuous longing for brother’s body), cut short by hieratic patriarchal order (father as an object of longing and a silent ruler, preoccupied with his own dying), or reduced to pure mechanical sexual attraction¹⁸.

Bartczak thus replaces universality with longevity, in which paths of (tradition of) lyrical-confessional poetry and ideology cross. Longevity as a theoretical-visual category would be opposed to images of death, freezing and corpses, but it would also be a part of the idea of poetry as something taking advantage of its predecessors’ practices in a life-giving way.

William J. Thomas offers a similar conceptualization of the notion of longevity; he introduces understanding images (which he differentiates from representing) as forms of life which have their counterparts in genres and specific representations of genres:

With pictures, the question of vitality is generally posed in terms of liveliness or lifelikeness, a sense that the picture either “captures the life” of its model, or that it has in its own formal qualities, an energetic, animated, or lively appearance. With images, the question of vitality has more to do with reproductive potency or fertility. We can ask if a picture is a good or bad, living or dead specimen, but with an image, the question is, Is it likely to go on and reproduce itself, increasing its population or evolving into surprising new forms?¹⁹.

Taking into consideration what Bartczak wrote about Glück’s poetry and developing Mitchell’s metaphors, we should summarize the status of such a poetic practice as pseudo-longevity, zombie-like functioning. Glück is able to use the energy forces of her predecessors; however, she cannot give them new life in different conditions. She is like a vampire, sucking on past poetry, digesting it into dead signs. Stevens’s deer are only carcasses. Glück’s poems mimic “dead images”, because thanatological scenes, images and figures transform any form of life into a prop room of dead conventions.

¹⁸Bartczak, “Zima w centrum: post-konfesyjny pat Louise Glück”.

¹⁹William John Thomas Mitchell, *Czego chcą obrazy?*, translated into Polish by Łukasz Zaremba (Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2013), 120. English version: *What do Pictures Want?* (Chicago: University of Chicago Press, 2005), 89-90.

Paradoxically it might seem that such a “universal” idea of writing poetry, with its different variants, is sometimes understood as classical/modernist poetry of culture, a dead museum piece which has a huge reproductive potential, as evidenced by its institutional appreciation. We should nonetheless remember that institutions which distribute “universal” values (reinforcing e.g., the idea that poetry is an anachronistic medium, which gives her a nostalgic allure, but also deprives it from undertaking current problems) and block “lively” images uphold the reproductive potential of various artistic and aesthetic concepts.

Evaluative notions and aesthetic values – honesty

Using an evaluative notion which does not refer to a collection of notions and values developed by aesthetic concepts of art, but is used in order to reinforce aesthetic concepts of art – i.e., those which consider aesthetic values as basic criteria for evaluating a piece of art – is another interesting phenomenon. These aesthetic values are shaped during an aesthetic experience, and they were considered significant or distinguishing between art and non-art since connecting aesthetics with fine art²⁰. I have to admit that these are the most interesting situations, as they testify to the constantly significant, not fully explicit definition processing of writing practices and attempts at negotiating what is considered to be literature (value).

Perhaps today thinking about historical-social production and transformation of evaluative notions is obvious, however we should bear in mind that not long ago (more or less 60 years ago) such notions still functioned in aesthetics ahistorically, as universal points of reference for evaluative practices. The process of dismantling traditional criteria for evaluating art and literature (i.e., reserving a separate set of values and judgments for art, inadequate for other cognitive-axiological systems) started around the 1960s. We could refer to e.g., feminist attempts at developing different rules for evaluating art, which ultimately was supposed to result in criticism of the aesthetic idea of evaluating art, reinforcing non-aesthetic values in evaluating art, and acceptance for evaluating art using ethical, political, or cognitive notions²¹. However, this is not a complete process, nor one which would take a regular course in all areas of art, environments, institutions – its diversification would surely refer to geographical-political diversification which we can recognize in artistic traditions, practices, and theories. However, currently there are increasingly more artistic projects which question the aesthetic character of art and literature – suffice it to mention various performances, bio-art, or art using tech-science. It even seems that due to the collective character of artistic practices evaluative strategies based on notions (authorship, originality, innovation) developed by modern aesthetics lose their functionality.

In the Facebook dispute in question honesty is a notion which – despite being outside the dictionary of aesthetic values – is seen as proof of high artistic-aesthetic quality of Glück’s poetry. Magda Heydel presents the question of honesty in the following way: “Glück’s poetry stems

²⁰Monroe C. Beardsley, *W obronie wartości estetycznej* [In defense of aesthetic value], translated into Polish by Barbara Smoczyńska, in: *Estetyka w świecie. Wybór tekstów*, tom II [Aesthetics in the world. Selected texts, vol. II], edited by Maria Gołaszewska (Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1986), 153–175.

²¹See Grzegorz Dziamski, “Estetyka wobec feminizmu” [Aesthetics versus feminism], *DYSKURS: Pismo Naukowo-Artystyczne ASP we Wrocławiu* 25 (2018): 58.

from the confession tradition, but her poems are furthest from emotional nudity or so-called «honesty», which we might associate with this term”²². Joanna Piechura writes that “Glück loses her honest and direct tone in translation – whereas it is in this tone where the power of her poetry lies”²³. Bartczak writes about authenticity in the context of confessional tradition in more detail, taking into account the complex character of this category in the context of historical luggage which it carries: “Trying to modify the confessional formula, Glück leaves out any news which could weaken the authenticity category, e.g., that about the subject depending on language. Thus, she leaves out postmodernism and returns to Eliot, however changing his understanding of major organizational structures and reinterpreting his metaphysics”²⁴.

All the participants of the dispute are convinced that authenticity/honesty figures need to be processed in such a way as to “be far from emotional exhibitionism” (Heydel), so that they “maintain a direct tone” (Piechura) or – what Bartczak does – to consider their historical supply base. There is no doubt: these are important notions, even though authenticity replaced with honesty bears the marks of ahistorical obviousness in texts by Piechura and Heydel. We should mention here the modern origin of authenticity. Michał Warchała reconstructs its tropes, highlighting their philosophical-anthropological dimension. Tensions affecting authenticity – communicative, rhetorical-linguistic, semiotic, psychoanalytical and its relationships with truth, illusion, pretense, fiction, fantasy – are responsible for, as one can expect, sustaining the interest in this Enlightenment idea (thanks to *Confessions* by Jean Jacques Rousseau), through Romanticism corrections, until today – when many still believe that the truth about who we are is still to be discovered. As explained by Warchała: “Authenticity as a certain moral postulate contains the traditional issues of reality and appearance. Longing for «authentic existence» is accompanied by constant fear of non-authenticity, pretense, affectation, and the manipulation associated with them”²⁵. Remaining in the game of reshuffling the categories of authenticity, directness, honesty – the less openly entangled in illusion, imagination, pretense, fantasy, the better – are still important criteria for evaluating a literary text. And yet it is difficult (especially after the semiotic turn) to evaluate artistic confessions with directness. Are evaluative practices actually taking place here? Or maybe we are dealing with the ritualistic upholding of empty critical gestures? It seems that Bartczak refers to a naïve understanding of authenticity, which does not incorporate awareness about the medium through which a given message is realized, when he criticizes Glück for wasting the achievements of her predecessors, among other American confessional poets. Considered more broadly, this would be a call for real work on understanding, usage, and production of (the values and meanings of) evaluative notions, rather than reproducing them, simulating critical decisions.

Critics who use the notion of honesty/authenticity in order to evaluate positively the value of a literary venture typically also believe that a work of art should be understood in terms of aesthetics. If we assume that aesthetic notions referring to aesthetic values are notions which

²²Heydel.

²³Joanna Piechura, “Wyznania, którym nie należy ufać. O poezji Louise Glück” [Confessions which are not to be trusted. On Louise Glück’s poetry], *Wizje*, 11.12.2020, <https://magazynwizje.pl/aktualnik/piechura-gluck>.

²⁴Bartczak, “Zima w centrum: post-konfesyjny pat Louise Glück”.

²⁵Michał Warchała, *Autentyczność i nowoczesność. Idea autentyczności od Rousseau do Freuda* [Authenticity and modernity. The idea of authenticity from Rousseau to Freud] (Kraków: Wydawnictwo Universitas, 2006), 5–6.

construct aesthetic experiences, and that aesthetic experiences interfere with the sense of reality, going beyond the order of dominance and leading to a sensual “free game” (according to e.g. Jacques Rancière, a representative of Kant’s tradition)²⁶, then authenticity as an artistic practice which constitutes a work of art (in conceptualizations which differentiate between art and non-art) should automatically take a form incorporating such effects as illusion, pretense, and mediation. However, this is not the case in the dispute over Glück’s poetry. Honesty/authenticity are used here as categories (with reservations) which obviously justify the value of poems in the same way as we justify liking honest people. At most, an artistic utterance is distinguished from other forms of communication due to its “emotional oversharing”.

Such a conceptualization of honesty/authenticity – showing that aesthetic values are tied with cognitive, ethical, or existential values – is one step away from dispelling doubts regarding how to evaluate artistic practices which are examples of activism, a specific political idea, or experiment with untypical materials, and as such do not subject to aesthetic evaluations.

There is no need for hierarchical differentiations between evaluation referring to aesthetic criteria and evaluation based on moral, ideological, political, cognitive criteria; there is no need to argue whether a work of art can be evaluated considering only non-aesthetic values – every value is in debt to every other value.

The dynamics of evaluative notions is connected to the process of producing values by artists. In other words, if Małgorzata Lebda, a poet herself, considers running along the Vistula River an artistic-poetic activity, which is directly connected with her books, should these books be evaluated from the perspective of the value of that water performance? We could also ask: where in this project are the values we want to notice and appreciate, framing them with appreciation practices? How should we evaluate them?

Evaluative notions have always referred to aesthetic categories and values in a mixed way, which is especially evident when we consider individual examples, such as the case of honesty. It is important because in discussions about evaluating engaged artistic forms which are at the intersection of craftsmanship and activism, it is possible to use history of artistic forms and talk about aesthetic experiences. And vice versa: we should not be afraid that the perspective of aesthetic valuation will significantly extend with non-aesthetic values when evaluating a piece considered a model representative of the formalist-aesthetic concept of art.

***

Obviously, this case study is not an exhaustive review of ways of producing evaluative notions. Barbara Herrnstein Smith’s postulate to introduce a systematic reflection of the rich and complex evaluative practices seems to deserve some consideration. She explains the lack of studies in valuation of literature, which is surprising in the light of theories accentuating

²⁶Jacques Rancière, *Estetyka jako polityka* [The Politics of Aesthetics], translated into Polish by Julian Kutyla, Paweł Mościcki (Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2007), 21–39.

mostly interpretative aspects of research. She also points out the basic consequence of the decline in studies in valuation and values of literature:

[...] literary evaluation is not merely an aspect of formal academic criticism but a complex set of social and cultural activities central to the very nature of literature has been obscured, and an entire domain that is properly the object of theoretical, historical, and empirical exploration has been lost to serious enquiry²⁷.

This loss, which has also happened in Polish literary criticism, is responsible for the lack of discussion about processes of producing values and working with them: processing, circulating, re-evaluating. However, these issues seem to be having a comeback in literary criticism and theory, which is unsurprising given that more and more artistic activities are facing us with the problem of producing and distributing (aesthetic-political) values.

translated by Paulina Zagórska

²⁷Barbara Herrnstein Smith, *Contingencies of Value. Alternative Perspectives for Critical Theory* (Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1988), 23.

References

- Bartczak, Kacper. Facebook post. <https://www.facebook.com/profile/1056624955/search/?q=gluck>.
- – –. “Zima w centrum: post-konfesyjny pat Louise Glück” [Winter in the center: Louise Glück’s post-confessional stalemate]. *Mały Format* 01-03 (2021). <http://malyformat.com/2021/04/zima-centrum-post-konfesyjny-pat-louise-gluck/>.
- Beardsley, Monroe C. *W obronie wartości estetycznej* [In defense of aesthetic value]. Translated into Polish by Barbara Smoczyńska. In: *Estetyka w świecie. Wybór tekstów* tom II [Aesthetics in the world. Selected texts vol. II], edited by Maria Gołaszewska, 153–175. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1986.
- Boltanski, Luc. “Od rzeczy do dzieła. Procesy atrybucji i nadawania wartości przedmiotom” [From object to masterpiece. Processes of attribution and attributing value], translated into Polish by Iwona Bojadziejewa, in: *Wieczna radość. Ekonomia polityczna społecznej*
- kreacyjności [Eternal joy. Political economy of social creativity],” Tłum. Iwona Bojadziejewa. W: *Wieczna radość. Ekonomia polityczna społecznej kreacyjności*, red. Aniela Pilarska, 17–44. Warszawa: Wydawnictwo Bęc Zmiana, 2011.
- Dziamski, Grzegorz. “Estetyka wobec feminizmu” [Aesthetics versus feminism]. *DYSKURS: Pismo Naukowo-Artystyczne ASP we Wrocławiu* 25 (2018): 40–66.
- Dziemidok, Bohdan. *Amerykańska aksjologia i estetyka XX wieku. Wybrane koncepcje*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Sedno, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, 2014.
- Fiedorczuk, Julia. Facebook post. <https://www.facebook.com/profile/1056624955/search/?q=gluck>.
- Herrnstein Smith, Barbara. *Contingencies of Value. Alternative Perspectives for Critical Theory*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1988.

- Heydel, Magda. "Literacki Nobel dla Louise Glück" [Nobel Prize for literature for Louise Glück]. *Tygodnik Powszechny* 42 (2020). <https://www.tygodnikpowszechny.pl/literacki-nobel-dla-louise-gluck-165192>.
- Kłosińska, Krystyna. [Woman author]. In Kłosińska: *Ciało, pożądanie, ubranie. O wczesnych powieściach Gabrieli Zapolskiej* [Body, desire, attire. Early novels by Gabriela Zapolska]. Kraków: Wydawnictwo eFka, 1999.
- Malek, Natalia. Facebook post. <https://www.facebook.com/profile/1056624955/search/?q=gluck>.
- – –. "Za co ziemia nienawidzi nieba" [Why earth hates heaven]. *Dwutygodnik* 295 (2020). <https://www.dwutygodnik.com/artykul/9228-za-co-ziemia-nienawidzi-nieba.html>.
- Mitchell, William John Thomas. *What do Pictures Want?* Chicago: University of Chicago Press, 2005.
- Najder, Zdzisław. *Wartości i oceny* [Values and evaluations]. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1971.
- Piechura, Joanna. "Wyznania, którym nie należy ufać. O poezji Louise Glück" [Confessions which are not to be trusted. On Louise Glück's poetry]. *Wizje*, 11.12.2020. <https://magazynwizje.pl/aktualnik/piechura-gluck>.
- Rancière, Jacques. *Estetyka jako polityka* [Aesthetics as poetics]. Translated into Polish Julian Kutyla, Paweł Mościcki. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2007.
- Simmel, Georg. *Filozofia pieniądza* [Philosophy of Money]. Translated Andrzej Przyłębski. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 1997.
- Sommer, Andreas Urs. *Wartości. Dlaczego ich potrzebujemy, chociaż ich nie ma* [Values. Why we need them although they do not exist]. Translated into Polish by Tadeusz Zatorski. Warszawa: Fundacja Augusta Hrabiego Cieszkowskiego, 2021.
- Sommerville, James. "Czy istnieją jakości estetyczne?" [Are there any aesthetic qualities?]. Translated into Polish by Leszek Sosnowski. In: *Estetyka w świecie. Wybór tekstów* t. III, red. Maria Gołaszewska, 123–141. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1991.
- Stroiński, Maciej. "Louise Glück: Dla zdrowych i chorych" [Louise Glück: for the healthy and the sick]. *Przekrój*, 2.11.2020. <https://przekroj.pl/kultura/louise-gluck-dla-zdrowych-i-chorych-maciej-stroinski>
- Warchał, Michał. *Autentyczność i nowoczesność. Idea autentyczności od Rousseau do Freuda* [Authenticity and modernity. The idea of authenticity from Rousseau to Freud]. Kraków: Wydawnictwo Universitas, 2006.

KEYWORDS

honesty

evaluative notions

UNIVERSALITY

ABSTRACT:

The paper is a reflection about ways in which notions related to valuation function in literary criticism, focusing on processes of constructing, consolidating, and exchanging notions in socio-cultural circulation. Based on essays by, among others, Kacper Bartczak and Natalia Malek, who have different opinions about Louise Glück's poetry, such notions as universality, honesty, female writing are considered.

aesthetic value

exchange

POETRY

non-aesthetic categories of valuation

NOTE ON THE AUTHOR:

Anna Kałuża – habilitated doctor, professor at the University of Silesia (Institute of Literary Studies, Faculty of Humanities), literary scholar and critic. Editor-in-chief of “Śląskie Studia Polonistyczne” [Silesian Polish Philology Studies]. Her research interests involve aesthetic consequences of cultural transformations, modern poetry and art. She has published her work in, among others, *Pod grą. Jak dziś znaczą wiersze, poetki i poeci* [Under game. How do poems and poets give meaning today] (Kraków 2015), *Splątane obiekty. Przechwycenia artystyczno-literackie w niewspółmiernym świecie* [Entangled objects. Artistic-literary interceptions in an incommensurable world] (Kraków 2019). |

Jak wytwarza się pojęcia wartościujące? Na przykładzie sporu o poezję Louise Glück

Anna Kałuża

ORCID: 0000-0001-6267-1043

Chciałabym postawić kilka roboczych tez odnoszących się do sposobów wytwarzania pojęć wartościujących w krytyce literackiej.

Procesy wartościowania – z którymi łączę pojęcia wartościujące ujęte tutaj jako teoretyczne narzędzia i zarazem materializacje tych procesów – rozumiem szeroko, choć cały czas pozostają na gruncie krytyki literackiej. Zatem wartościowanie jest złożoną praktyką społeczną i kulturową, zakorzenioną w określonych systemach wartości, związaną z procesami wyboru, mającą swój udział zarówno w kognitywnych, jak i emocjonalnych decyzjach¹. W tym sensie praktyki oceniające mogą stać się synonimem praktyk wartościowań, ale należy je także rozumieć jako węższe w stosunku do wartościujących zachowań. Gdy oceniamy, nie musimy włączać naszych sądów w systemy aksjologiczne, estetyczne, polityczne etc., nie musimy rozpoznawać naszych motywacji i potrzeb. Przyjmuję tu, że ocena jest częścią praktyk wartościujących, kierujących naszą uwagę i zainteresowanie nie tylko na wartości, ale także na cenę, koszty i korzyści². Opowiadam się także za stanowiskiem, które problematyzując różnicę między sędami oceniającymi i opisowymi, nie absolutyzuje jej i uznaje, że działa ona zawsze w praktyce konkretnego języka i kontekstu. Wyjaśnienia wymagają jeszcze związki zachodzące między oceniającym a normatywnym charakterem pojęć związanych z praktyką wartościowania oraz instytucjami normującymi (normalizującymi) mechanizmy wytwarzające wartości literackie. To związki będące przedmiotem nieustannej uwagi badaczek i badaczy, rozpatrywane w historycznej perspektywie, umożliwiają między innymi pomyślenie o kulturowej reprodukcji (podtrzymywaniu) wartości. Jednak na potrzeby tych rozważań wybieram z niezwykle skomplikowanej i bogatej historii sporu o normatywne podstawy wartości tylko ten aspekt norma-

¹ Zob. Zdzisław Najder, *Wartości i oceny* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1971), 6–45; Barbara Hernstein Smith, „Przygodność wartości”, tłum. Agata Preis-Smith, w: *Kultura, tekst, ideologia. Dyskursy współczesnej amerykanistyki*, red. Agata Preis-Smith (Kraków: Wydawnictwo Universitas, 2004), 213–254.

² Zob. Najder.

tywności, który pozwala mi na wprowadzenie wątku dotyczącego wiążącej mocy wartości. Gdy wartość uzyskuje normatywny charakter, wspierany przez instytucje kultury, wiedzy, edukacji, odsłania się najbardziej ambiwalentny charakter praktyk wartościowania. Widać wówczas najwyraźniej, że prowadzić mogą one do kanonizacji (absolutyzacji) określonych wartości literacko-estetycznych i określonych definicji literatury. Dlatego tak istotna jest dbałość o to, by myśleć o wartościowaniu jako działaniach prowadzonych systematycznie i nieprzerwanie. W ten sposób możemy zapobiegać absolutyzowaniu wartości i wyabstrahowywaniu ich z życia społecznego.

Mam świadomość, że wstępne rozróżnienia nie uczynią zadość oczekiwaniom czytelników i czytelniczek, wymagających porządkowania wywodu przez teoretyczne ramy. To swoisty paradoks namysłu nad praktykami wartościowania: choć wartości służą w zasadniczej mierze integracji naszych systemów motywacyjnych i emocjonalnych³, same pozostają wieloznaczne (zob. choćby pojęcie wartości) i złożone. Przyglądanie się im najlepiej praktykować na konkretnych przykładach. Zatem w jaki sposób wytwarzane są pojęcia wartościujące? Przyjrę się pracy nad pojęciami, które użyte zostały w komentarzach polskiej krytyki literackiej po przyznaniu Literackiej Nagrody Nobla amerykańskiej poetce Louise Glück w 2021 roku.

(W krytyce) nie ma pojęć nie-wartościujących

W sporze o wartość poezji Louise Glück, poetki nagrodzonej zeszłoroczną Nagrodą Nobla, wzięli/wzięły udział tłumaczkę, tłumacze, poetki i poeci. Na zamieszczonej na Facebooku entuzjastyczną reakcją Julii Fiedorczyk („Ale poezja. Nie udająca, że jest czymś innym. Poezja napisana przez kobietę. Radość!!!”⁴) zareagował Kacper Bartczak, wprowadzając do dyskusji kilka kategorii: narcyzm, gra w autentyzm, egotyzm, liryzm, monologiczność oraz wizyjność (ton profetyczny). Wszystkie one miały deprecjonować wartość poezji Glück. Bartczak podkreślał:

[...] czytywałem Glück i zawsze odbijałem się od fetyszu „ja”, bardzo silnego narcyzmu, ale już nie takiego, który poezji służy, i który jest dla niej niezbędny. U niej słyszę narcyzm zawężający. Glück gra w grę „autentyzm” i słabo modyfikuje tę kategorię: wierzy jej i idzie za nią bardzo mocno. I to jest taki autentyzm wsobny, który słabo angażuje czytelnika. [...] Zawraca poezję do zawsze zagrażającej jej monologiczności. Poza tym – ciężki do zniesienia ton wieszczania, ton wizji. I tu rozczarowanie, bo ta wizja będzie dotyczyła, ponownie, „mojego ja”⁵.

Natalia Malek w odpowiedzi Bartczakowi, na dowód wysokiej oceny poezji noblistki przywołała z kolei takie pojęcia, jak intelektualizm i antymoralistyczność: „Bywa lirycznie, gdzie liryzm jest jękiem, jaki Cię odstręcza, ale i bywa zupełnie alirycznie, chirurgicznie wręcz? Mi się Glück nie wydaje *en masse* koturnowa, to jeden z powodów, dla których w ogóle się nią zaciekałam”⁶.

³ „Wielka obietnica, wielka sugestia wartości to zatem – po trzecie – ich moc strukturyzowania świata. Kto wierzy w wartości, wierzy zwykle, że dają się one uliczbowić, że jest ich wiele i że w istotnej mierze określają sposób, w jaki postrzegamy i kształtujemy nasz świat [...]”. Andreas Urs Sommer, *Wartości. Dlaczego ich potrzebujemy, chociaż ich nie ma*, tłum. Tadeusz Zatorski (Warszawa: Fundacja Augusta Hrabiego Cieszkowskiego, 2021), 39.

⁴ Julia Fiedorczyk, wpis na Facebooku, <https://www.facebook.com/profile/1056624955/search/?q=gluck>.

⁵ Kacper Bartczak, wpis na Facebooku, <https://www.facebook.com/profile/1056624955/search/?q=gluck>.

⁶ Natalia Malek, wpis na Facebooku, <https://www.facebook.com/profile/1056624955/search/?q=gluck>.

Gdybyśmy nie znali emocjonalnego nacechowania użytych przez Bartczaka pojęć, wynikających z ogólnego dewaloryzacyjnego obramowania jego wypowiedzi, trudniej byłoby nam zrozumieć, dlaczego na przykład wizyjność i profetyczny ton wierszy Glück miałyby świadczyć na jej niekorzyść. A także – dlaczego monologiczność staje się pojęciem wartościującym, tracąc neutralny i analityczny charakter. Pochodzące z literaturoznawczego słownika kategorie monologiczności i wizyjności, choć wyjściowo inne niż etycznie czy też psychologicznie nacechowane kategorie autentyczności lub narcyzmu, przestają się odnosić do formalnych aspektów wiersza, a zaczynają oznaczać jego wartość. Podobny mechanizm widoczny jest w przypadku wypowiedzi Malek – za alirycznością jako kategorią przeciwstawioną liryczności stoją domyślne wartości, nie jest ona wyłącznie określoną historycznie strukturą wypowiedzi.

Jak widać, gdy dyskursywnie wejdzie się w przestrzeń cyrkulacji kapitału uznania (za Brunonem Latourem), większość pojęć staje się wartościująca. Wówczas kontekst oraz dopowiedzenia zapewniają stabilizowanie się oceniającego znaczenia użytych pojęć. Wydaje się zatem, że nie ma pojęć nie-wartościujących – jeśli już określone kategorie znajdują się w polu działania społecznych praktyk krytycznych, zarażają się ewaluacyjnym charakterem tych aktywności, których są elementem. O ocenie zjawisk artystycznych decydują nie tyle ustabilizowane znaczenia wykorzystywanego pojęcia, uprzednie wobec praktyk o charakterze oceniającym, ile – mówiąc na razie najogólniej – złożone spektrum zachowań społecznych i politycznych, w ramach którego określone pojęcie zyskuje znaczenie i informuje o wartości obiektu, do którego się odnosi.

Wróćmy do dyskusji nad poezją: „A dla mnie akurat te określenia (narcyzm, egotyzm) niewiele znaczą w kontekście tej autorki” – odpowiada Bartczakowi Fiedorczyk na Facebooku. Trudno tutaj przesądzać, ile wypowiedź poetki mówi o pracy pojęć w dyskusjach krytycznoliterackich, a ile o charakterze dyskusji w mediach społecznościowych. Fiedorczyk uznaje wprowadzone przez Bartczaka pojęcia estetyczne i związane z nimi wartości za wyłącznie zsubiektywizowane, niewiele znaczące dane. Dlaczego znaczą niewiele, na czym polega ich nieadekwatność? Tego się nie dowiemy z wymiany uwag w mediach społecznościowych, ale być może to moment, by przemyśleć, co się dzieje, gdy ostentacyjnie lekceważymy określone wartości i pojęcia, które się do nich odnoszą. Najłatwiej wyobrazić sobie, że gest taki może mieć przewartościujący charakter. Pewnego rodzaju ogołocenie z uznanych wartości oraz praca nad efektywnością zmiany znaczenia pojęć wartościujących mogą stać się drogą do produkcji nowych społecznych stosunków. I choć odpowiedź Fiedorczyk nie jest przykładem takiego działania, bo poetka wyłącznie kwestionuje sensowność użytych przez Bartczaka pojęć, nie wprowadza nowych znaczeń, nie dąży do przekształcenia już użytych na korzyść omawianej poezji⁷, to mocny gest negacji warto wziąć pod uwagę w procesie wartościowania. Wydaje się, że w tym kontekście – gdy nie mówi się, jakie miałyby być bardziej adekwatne pojęcia wartościujące tę poezję, i pozostawia się sprawę otwartą – możemy mieć do czynienia z próbą usytuowania wierszy poza jakimkolwiek systemem wartości. Hołduje się wówczas przekonaniu – odwrotnemu niż to, które wyraziłam przed chwilą – iż pojęcia estetyczne są zasadniczo nieoceniające⁸.

⁷ Julia Fiedorczyk od czasu wpisu na Facebooku wielokrotnie wypowiadała się na temat poezji amerykańskiej poetki. Nie znalazłam jednak w żadnej jej wypowiedzi (radiowej, prasowej) uwag odnoszących się (choćby w sposób zawołowany) do sądów Kacpra Bartczaka, kwestionujących wartość poezji Glück. Inaczej dyskusja na portalu społecznościowym pracuje natomiast w tekście Natalii Malek, do którego odnoszę się w dalszej partii swojego artykułu – tam widoczne są efekty „brania pod uwagę” negatywnych ocen wierszy amerykańskiej poetki.

⁸ Zob. m.in. James Sommerville, „Czy istnieją jakości estetyczne?”, w: *Estetyka w świecie. Wybór tekstów* t. III, red. Maria Gołaszewska, tłum. Leszek Sosnowski (Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1991), 123.

Oczywiście wówczas pojawia się pytanie o pojęcia nie-estetyczne, użyte do opisu lub oceny dzieła sztuki, a konkretnie o to, czy i one mogą być rozumiane jako nieoceniające. Do problemu pojęć estetycznych i nieestetycznych (moralnych, poznawczych, politycznych) wrócę w dalszej części tekstu.

Zwiadowcy

Wymiana zdań w mediach społecznościowych nie zakończyła dyskusji nad poezją Glück. Głos zabrali ponownie Malek i Bartczak, doprecyzowując swoje stanowiska, oraz między innymi Joanna Piechura, Justyna Sobolewska, Maciej Stroiński i Magda Heydel.

Polskie teksty omawiające twórczość nieznaną u nas poetki w większości wpisały się w laudacyjną konwencję komentarzy ponoblowskich. Zaowocowało to ich opisowo-interpretacyjnym, a czasem anegdotycznym charakterem, co nie znaczy, że wyzbytym wartościujących funkcji. Laudacyjna konwencja, jak wiadomo, jest podstawową reproduktorką wartości, idei i form, które zyskały już powszechne uznanie, albo takich, o których się sądzi, że uznanie powinny zyskać. W takiej konwencji używa się pojęć wartościujących w funkcji stabilizatorów. Powinny one przekonywać nas do tego, że dzieło sztuki, z którym mamy do czynienia, reprezentuje te wartości, które należy cenić. Jako odbiorcy sztuki nie rozpatrujemy wówczas pojedynczej i konkretnej realizacji artystycznej, myślimy raczej o niej jako reprezentacji określonych wartości estetycznych, politycznych, etycznych etc. Coraz trudniej jednak udaje się wyzyskać intersubiektywny potencjał tak ogólnie sformułowanych pojęć i dlatego stają się one raczej zwiadowcami niż wskaźnikami powszechności sądów estetycznych. Jeśli podzielamy przekonanie, że pojęcie na przykład uniwersalności w sposób sensowny informuje o wartości danego obiektu, to należymy do tego samego ideologicznego klubu. Pojęcia wartościujące są zatem zwiadowcami wypuszczonymi w świat po to, by poinformowały nas o naszych ewentualnych sojusznikach.

Przykładem takiego działania pojęcia w dyskusji o poezji noblistki jest „pisanie kobiece”. Czytamy w zakończeniu tekstu Malek: „Łatwość ta [związana z przeoczaniem erudycyjności poezji Glück – A.K.] wpisuje się w pewną tradycję protekcyjnalizmu, z jakim spotyka się kobiece pisanie”⁹. Łatwiej zrozumieć (niż np. w przypadku pojęcia wizyjności), dlaczego akurat „pisanie kobiece” staje się pojęciem wartościującym – nadaje ono lub odejmuje wartość twórczości wyprodukowanej pod tym szyldem. Dla Malek „pisanie kobiece” jest domyślnym powodem możliwej, automatycznej deprecjacji. Znamy historyczną trajektorię kursu tego pojęcia i liczne przykłady jego użycia, przywoływane między innymi przez Krystynę Kłosińską odtwarzającą sposoby jego funkcjonowania, deprecjonujące odnoszący się do niego obiekt¹⁰. Przepracowane przez rozmaite teorie, ukazujące związki między pisaniem a płcią (lub szerzej: pracą artystyczną a płcią), pojęcie to nadal jest charakteryzowane bardziej przez swój wartościujący aspekt niż walory analityczno-teoretyczne. Z powodu włączenia go do dyskusji o różnicie wartościowanej różnicy między kobiecym a męskim pisaniem nabiera ono w zależności od intencji piszących pozytywnego lub negatywnego charakteru. Ostatnio, jak się zdaje, z powodu licznych przewartościowań dokonujących się w kulturze polskiej pod wpływem feministycznych

⁹ Natalia Malek, „Za co ziemia nienawidzi nieba”, *Dwutygodnik* 295 (2020), <https://www.dwutygodnik.com/arttykul/9228-za-co-ziemia-nienawidzi-nieba.html>.

¹⁰ Zob. Krystyna Kłosińska, „Kobieta autorka”, w tejsze: *Ciało, pożądanie, ubranie. O wczesnych powieściach Gabrieli Zapolskiej* (Kraków: Wydawnictwo eFka, 1999), 7–37.

i medialnych praktyk, sygnalizuje akces do grona tych, którzy uważają, że z powodu kobiecego autorstwa możemy rewaloryzować teksty literackie, z mniejszą uważnością przyglądając się wartościom, jakie niosą.

Wymiana pojęć: uniwersalność i żywotność

Podstawowym mechanizmem w ramach pracy nad pojęciami jest ich wymiana. Gdy Georg Simmel w rozprawie *Filozofia pieniądza* podjął temat wartości, nie szukał ich we właściwościach konkretnych obiektów, ale w procesie wymiany¹¹. Wartości i odnoszące się do nich pojęcia są wytwarzane, ponieważ wartość jest zawsze negocjowalna¹². Wydaje się jednak, że istnieją pojęcia, które posiadają większy niż inne potencjał transhistoryczny (zdaje się, że było nim np. pojęcie piękna, zastąpione w XIX w. przez brzydotę i groteskę, oraz od czasów romantyzmu kategorie autentyczności lub szczerości, które w różnych epokach najczęściej używane były po to, by waloryzować dzieło sztuki). Wymiana pojęć jest efektem współdziałania różnych sił: estetycznych, politycznych, kulturowych, religijnych, obyczajowych. Historia ludzkiego świata opowiedziana z perspektywy transformacji dominujących pojęć wartościujących, modelujących kulturę i społeczeństwo danego czasu, byłaby z pewnością czymś bardzo ciekawym.

W dyskusji nad poezją Glück jednym z pojęć, których transhistorycznej aktywności trudno zaprzeczyć, jest uniwersalność. W swoim tekście tak do uniwersalności odnosiła się Magda Heydel:

Jej wiersze mówią o sprawach dotyczących wszystkich i każdego, takich jak utrata, śmierć, miłość, samotność, odczuwanie własnego istnienia w świecie (to z pewnością owa „uniwersalność”, wspomniana w komunikacie sekretarza Akademii Szwedzkiej), posługując się przy tym zasadniczo prostym językiem, który nie zostaje w jej wierszach poddany eksperymentalnym przekształceniom¹³.

Podobnie Maciej Stroiński: „Jej dotąd wydane wiersze powstawały na długo przed obecną epidemią, ale jak to twórczość prawdziwie udana i uniwersalna dobre są na wszystkie czasy, na «czarną godzinę» również”¹⁴. Wywołana przez sekretarza Akademii Noblowskiej uniwersalność pojawia się też w tekście Bartczaka:

Glück, jak się dowiadujemy, „poszukuje tego, co uniwersalne”, przy czym ma być to uniwersalizm troskliwie skupiony na archetypicznych postaciach kobiet krzywdzonych (Dydona, Persefona, Eurydyka), którym okrutne mechanizmy historii nie niosły nic, prócz bólu i niesprawiedliwości. [...] Z uniwersalizmem Glück trudno się zgodzić. Sięgając po doświadczenie osobiste, poetka uniwersalizuje je niez mordowanie¹⁵.

¹¹Georg Simmel, *Filozofia pieniądza*, tłum. Andrzej Przyłębski (Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 1997), 59.

¹²Zob. Luc Boltanski, „Od rzeczy do dzieła. Procesy atrybucji i nadawania wartości przedmiotom”, tłum. Iwona Bojadziejewa, w: *Wieczna radość. Ekonomia polityczna społecznej kreatywności*, red. Aniela Pilarska (Warszawa: Wydawnictwo Bęc Zmiana, 2011), 17– 44.

¹³Magda Heydel, „Literacki Nobel dla Louise Glück”, *Tygodnik Powszechny* 42 (2020), <https://www.tygodnikpowszechny.pl/literacki-nobel-dla-louise-gluck-165192>.

¹⁴Maciej Stroiński, „Louise Glück: Dla zdrowych i chorych”, *Przekrój*, 2.11.2020, <https://przekroj.pl/kultura/louise-gluck-dla-zdrowych-i-chorych-maciej-stroinski>.

¹⁵Kacper Bartczak, „Zima w centrum: post-konfesyjny pat Louise Glück”, *Mały Format* 01-03 (2021), <http://malyformat.com/2021/04/zima-centrum-post-konfesyjny-pat-louise-gluck/>.

Pojęcia wartościujące bardzo często funkcjonują w literaturze w sposób domyślny. Mniej więcej wiemy, co oznacza w kontekście poezji pojęcie uniwersalności; nieokreśloność zdaje się najważniejszym wyróżnikiem tego znaczenia. Skompromitowana przez rozmaite teorie mniejszościowe, postkolonialne i genderowo-queerowe uniwersalność jako kryterium wartościowania poezji jest nadal istotna. Z pewnością nie będzie już mogła oznaczać ukrytych wartości grup dominujących, które kamuflują swoją historyczność, lokalność, określone interesy (ekonomiczne, płciowe, rasowe czy klasowe) i elitarystyczne koncepcje tego, co może być poezją/sztuką. Będzie raczej oznaką poszukiwania intersubiektywnych możliwości budowania relacji społecznych wokół doświadczenia estetycznego (wielozmysłowej pracy intelektualnej). Czy tak się dzieje w tej dyskusji?

Przyjrzymy się, jak Bartczak i Malek interpretują to, co można nazwać uniwersalnymi obrazami w wierszach Glück. Według obojga autorów to, co uniwersalne, związane jest z pewnym typem obrazowania, odnoszącym się do Biblii, mitologii greckiej i amerykańskiej tradycji poetyckiej, a zorientowanym na przekazanie ludzkiego doświadczenia śmierci, traumy, cierpienia, udreki. Malek najbardziej docenia konstruowanie lirycznych opowieści, które ujawniają zasadniczą i trudną do przyjęcia zwłaszcza dzisiaj „nienegocjowalność” podstawowych parametrów ludzkiej egzystencji:

Glück korzysta z literackich tropów biblijnych czy antycznych bynajmniej po to, by praktykować jakąkolwiek religię. W kolejnych książkach raczej zyskuje potwierdzenia i dowody, że nie istnieje nic poza „porządkiem konania” (cytat z wiersza „Święto Dziękczynienia”), nieobłąskawialnym. [...] Dla współczesnych czytelników świadomość bezwzględności połączonej z omni-władnością nadrzędnej „instancji” może być wstrząsająca. Hierarchiczność i predestynacja tak zarysowanego świata kłóci się z przekonaniem o demokratycznej negocjowalności zasad, jakie panują w świecie, oraz wyrozumiałości „ludzkich” instancji stojących na straży wynegocjowanych społecznie umów. Po części z tego dysonansu bierze się siła poetyckich obrazów Glück¹⁶.

Konsekwentnie prowadzona w wierszach metodyczna obserwacja świata cierpienia, zawsze nakierowana na nieunikniony koniec biologicznych ciał, jest – zdaniem Malek – odważną, radykalną kontestacją przekonań o witalności i aktywności pojedynczych jednostek. W poezji Glück natrafiają one na „demiurgiczną siłę”, nieznaną i niezrozumiałą potęgę. Uniwersalność jest tu perspektywą czasowości innej niż ludzka, praw przyrody i kosmosu. Tak się składa, że nieprzyjaznych dla człowieka.

Uniwersalność, którą Bartczak na poziomie interpretacyjno-filozoficznym rozpoznaje podobnie jak Malek, wiążąc z mitologicznymi, biblijnymi odwołaniami, retorycznymi tropami charakterystycznymi dla konfesyjnej liryki, jest w jego tekście opisywana z jawną niechęcią. Według Bartczaka sposób użycia wiersza, języka i tradycji przez Glück unieważnia pracę amerykańskich poetów i poetek nad zmianą przyzwyczajzeń czytelniczych. W tym sensie uniwersalność byłaby tu pojęciem wartościującym, w szczególności odnoszącym się do wartości estetycznych (patos, wzniosłość) i artystycznych (monolog, konfesyjność, kulturowa intertekstualność), utrwalającym taki sposób pisania, który rezygnuje z możliwości reakcji poezji na (techniczne, etyczne, polityczne etc.) przeobrażenia sytuacji człowieka w rzeczywistości. Uniwersalność w tym ujęciu byłaby zatem nie tylko perspektywą światopoglądową, tematyzowaną w wierszach, ale także określoną koncepcją uprawiania poezji. Maskuje ona swoje historyczne zaplecze, szczególnie punkt widzenia uznaje za jedyny i powszechny.

¹⁶Malek, „Za co ziemia nienawidzi nieba”.

Bartczak pokazuje jednak, że niemożliwe jest rozdzielenie tych dwóch zagadnień: uniwersalną koncepcję poezji i koncepcję podmiotu (człowieka) zderzającego się z siłą demiurgiczną (natury, przyrody, losu, przeznaczenia) należy potraktować łącznie. „Podniosła estetycznie formuła”, rygorystyczny formalizm, zdystansowana obserwacja, uwypuklająca wegetatywny status wszystkich żywych istot, wyabstrahowując bohaterki Glück z konkretnej, zmysłowo-materialnej przestrzeni, co powoduje – jak pisze Bartczak – że „podmiot kobiecy nie wadzi się wcale z żadnym ugruntowanym społecznie systemem przekonań, tylko z ponadczasową koniecznością. [...] „Ofiarami tej pustynnej metafizyki są natura, a wraz z nią ciało, seksualność, ostatecznie płęć”¹⁷.

W sposób najwyraźniejszy Bartczak odnosi się do problemu relacji wyobraźni i śmierci („Miejscem mówienia w tej poezji jest cmentarz, a jej formułą naczelną – elegia”), gdy porównuje motyw światła w wierszu Louise Glück i Wallace’a Stevensa. W tym porównaniu pojawia się ważna, o ile nie najważniejsza dla całego wywodu Bartczaka, kategoria żywotności. Przywołany wiersz *Messengers* o jeleniach jako posłańcach śmierci interpretuje on, zwracając uwagę, że oznaki życia/witalności/miłości okazują się tu iluzją, jelenie są tak naprawdę szkieletami, od zawsze martwe kierują nas ku archaicznej tanatologii. Tymczasem w *Poranku niedzielnym*, wierszu Stevensa, „nim ostatnia zwrotka odda sprawiedliwość śmierci, jelenie i ptaki zostaną na chwilę uchwycone w niesamowitym świetle swej niewyjaśnionej żywotności”. Bartczak jasno formułuje swoje zarzuty, choć pojęcia żywotności jako źródła wartości wiersza i jako pojęcia wartościującego nie precyzuje. Nie przeciwstawia wprost uniwersalności żywotności, ale orientujemy się, że krytyka poezji amerykańskiej poetki podyktowana jest sprzeciwem Bartczaka wobec wyobraźni Glück, uwięzionej w obrazach tanatologicznych. Nie czyta on wierszy amerykańskiej poetki jako wyłączonych z odbiorczo-społecznej sfery samotniczych wyznań, ale sugeruje różne formy oddziaływania poetyckiego zapisu na społeczne wyobrażenia, uprzedzenia, lęki i przekonania. Jego argumentacja prowadzi nas do pytania, jak tego rodzaju poezja wzmacnia konformizm społeczny i zgodę na *status quo*:

Tymczasem sama ludzka cielesność i związana z nią ogólnie erotyczna uczuciowość pozostają niczym zwłoki na placu boju – prawdziwa miłość lub energia seksualna żarzy się miejscami, ale jest albo sparaliżowana zakazami religijno-kulturowymi (jedna z modlitw w „Wild Iris” dotyczy kazirodczej tęsknoty za ciałem brata), albo podcięta hieratycznością porządku patriarchalnego (ojciec jako zarazem obiekt tęsknoty i milczący władca, sam pochłonięty własnym umieraniem), albo zredukowana zupełnie do czystej mechaniczności popędu płciowego¹⁸.

Bartczak podmienia zatem pojęcia: usuwa uniwersalność i na jej miejsce wprowadza żywotność. W tym pojęciu schodzą się, by tak rzec, drogi (tradycji) wiersza liryczno-konfesyjnego i drogi ideologii. Żywotność jako kategoria retoryczno-obrazowa przeciwstawiona byłaby obrazom martwoty, zamrożenia i zwłok, ale także byłaby składową koncepcji poezji jako korzystającej w sposób życiodajny z praktyki poprzedników.

Na podobnie obmyślane pojęcie żywotności trafić można u Williama J. Thomasa Mitchella. Autor *Czego pragną obrazy?* wprowadza rozumienie obrazów (odróżnionych od przedstawienia) jako form życia, mających swoje odpowiedniki w gatunkach i konkretnych reprezentantach gatunku:

¹⁷Bartczak, „Zima w centrum: post-konfesyjny pat Louise Glück”.

¹⁸Bartczak, „Zima w centrum: post-konfesyjny pat Louise Glück”.

W przypadku przedstawienia pytanie o żywotność dotyczy generalnie żywości lub bycia jak żywe, czyli wrażenia, że potrafi ono „uchwycić życie” swojego modelu albo że w swoich formalnych właściwościach jest energetyczne, żywe. W przypadku obrazów pytanie o żywotność wiąże się raczej z potencjałem reprodukcyjnym lub płodnością. Możemy pytać, czy przedstawienie jest dobrym, czy złym, żywym czy martwym okazem, jednak w przypadku obrazu pytanie brzmi, czy prawdopodobne jest, że będzie się on reprodukowało, zwiększało swoją liczebność, ewoluowało w zaskakujące nowe formy?¹⁹.

Biorąc pod uwagę to, co mówi Bartczak o tekstach Glück, i rozwijając metafory podrzucone przez Mitchella, przychodzi podsumować status takiej praktyki poetyckiej jako niby-żywotności, funkcjonowania na zasadach zombie. Amerykańska poetka jest w stanie wykorzystać energetyczne siły swoich poprzedników, nie potrafi jednak obdarzyć ich ponownym życiem w innych warunkach. Działa wampirycznie: czerpie witalność z minionych wierszy, przetrawiając je w martwe znaki. Jelenie Stevensa są już tylko zwłokami. Jej wiersze upodobniają się z kolei do „martwych okazów”, bo tanatologiczne sceny, obrazy i figury przekształcają każdą formę życia w rekwizytornię martwych konwencji. Paradoksalnie jednak może się wydać, że taka „uniwersalna” koncepcja uprawiania poezji, mająca swoje rozmaite warianty, rozumiana czasami jako klasycyzująca/modernistyczna poezja kultury, będąc martwym okazem muzealnym, posiada ogromny potencjał reprodukcyjny, o czym świadczą jej instytucjonalne dowartościowania. Warto mimo to pamiętać, że na straży potencjału reprodukcyjnego rozmaitych koncepcji artystycznych i estetycznych stoją konkretne instytucje, które rozprawdzają „uniwersalne” wartości (utrwalające m.in. przekonanie, że poezja jest anachronicznym medium, co dodaje jej nostalgicznego blasku, ale odbiera realną szansę na podjęcie aktualnych problemów) i blokują „żywotne” okazy.

Pojęcia wartościujące i estetyczne wartości – szczerłość

Innym ciekawym zjawiskiem jest użycie pojęcia wartościującego, które nie odnosi się do zasobu pojęć i wartości wypracowanych przez estetyczne koncepcje sztuki, ale jest użyte po to, by wzmocnić estetyczne koncepcje sztuki, to znaczy takie, które za podstawowe kryteria oceny dzieła artystycznego uznają wartości estetyczne. Są one wykształcane podczas przeżycia estetycznego i uważane były – od momentu powiązania estetyki ze sztukami pięknymi – za istotne dla odróżnienia dzieła sztuki od nie-sztuki²⁰. To – przyznam – sytuacje najciekawsze, świadczą bowiem o ciągle istotnej, nie do końca jawnej, obróbce definicyjnej piśmiennych praktyk i próbach negocjowania tego, co uznaje się lub czego nie uznaje za literaturę (wartość).

Być może myślenie o historyczno-społecznym wytwarzaniu i przekształcaniu pojęć wartościujących jest dziś dość oczywiste, warto jednak uświadomić sobie, że do niedawna (mniej więcej do lat 60. XX w.) w estetyce pojęcia takie funkcjonowały na ahistorycznej zasadzie, będąc uniwersalnymi punktami odniesienia dla praktyk wartościowania. Mniej więcej od lat 60. zaczął się proces rozmontowywania tradycyjnych kryteriów oceny sztuki i literatury (tzn. rezerwujących dla sztuki osobny zestaw wartości i ocen, niesprowadzalny do innych systemów poznawczo-aksjologicznych). Można

¹⁹William John Thomas Mitchell, *Czego chcą obrazy?*, tłum. Łukasz Zaremba (Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2013), 120.

²⁰Monroe C. Beardsley, *W obronie wartości estetycznej*, tłum. Barbara Smoczyńska, w: *Estetyka w świecie. Wybór tekstów*, tom II, red. Maria Gołaszewska (Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1986), 153–175.

się tu odwołać na przykład do feministycznych prób wypracowania innych zasad oceniania sztuki, co ostatecznie miało zaowocować między innymi krytyką estetycznej idei oceny sztuki, wzmocnieniem pozaestetycznych wartości w ocenie dzieła sztuki oraz akceptacją wartościowania sztuki przy użyciu pojęć z zakresu etycznego, politycznego czy poznawczego²¹. Nie jest to proces dokończony ani przebiegający regularnie we wszystkich obszarach sztuki, środowiskach, instytucjach – jego zróżnicowanie odpowiadałoby z pewnością zróżnicowaniu geograficzno-politycznemu, jakie możemy rozpoznać w tradycjach, praktykach i teoriach artystycznych. Aktualnie jednak pojawia się coraz więcej artystycznych przedsięwzięć, które kwestionują estetyczny charakter sztuki i literatury – wystarczy wspomnieć o rozmaitych performansach, bio-arcie lub sztuce wykorzystującej techno-naukę. Wydaje się nawet, że w związku z kolektywnym charakterem praktyk artystycznych strategie wartościowania oparte na pojęciach (autorstwa, oryginalności, nowatorstwa) wypracowanych przez nowoczesne estetyki tracą funkcjonalność.

W komentowanej przeze mnie dyskusji szczerłość stanowi pojęcie, które – mimo usytuowania poza słownikiem estetycznych wartości – przywoływane jest na dowód wysokiej jakości artystyczno-estetycznej poezji Glück. Magda Heydel tak pokazuje szczerłość: „Poezja Luise Glück wyrasta z tradycji wyznania, ale jej wiersze są najdalsze od emocjonalnego roznegliżowania czy tak zwanej «szczerłości», jaką można by kojarzyć z tym terminem”²². Joanna Piechura pisze, że „Glück w przekładzie traci szczery i bezpośredni ton, a przecież w nim leży siła jej poezji”²³. O autentyczności w kontekście konfesyjnej tradycji pisze też Bartczak, bardziej szczegółowo, uwzględniając złożony charakter tej kategorii w kontekście historycznego bagażu, jaki ta kategoria niesie ze sobą: „Starając się zmodyfikować formułę konfesyjną, poetka pomija wszelkie wieści, które mogłyby osłabić kategorię autentyczności, np. te o zależności podmiotu od języka, omija zatem szerokim łukiem cały postmodernizm i powraca do Eliota, odmieniając jednakże jego rozumienie wielkich struktur porządkujących i dokonując reinterpretacji jego metafizyki”²⁴.

Wspólne wszystkim piszącym jest przekonanie o koniecznej obróbce figur autentyczności/szczerłości w taki sposób, by „dalekie były od emocjonalnego roznegliżowania” (Heydel), by podtrzymały „bezpośredni ton” (Piechura) lub – jak czyni to Bartczak – by uwzględnić ich historyczne zaplecze. Nie ma najmniejszej wątpliwości: są to pojęcia ważne, mimo że autentyczność zamieniona na szczerłość nosi w tekście Piechury i Heydel znamiona ahistorycznej oczywistości. Wspomnijmy dla porządku jednak o nowoczesnym rodowodzie autentyczności. Michał Warchala rekonstruuje jej tropy, podkreślając ich filozoficzno-antropologiczny oraz egzystencjalny wymiar. Napięcia, w jakie uwikłana jest autentyczność – komunikacyjne, retoryczno-językowe, semiotyczne, psychoanalityczne oraz jej związki z prawdą, iluzją, udawaniem lub fikcją czy fantazją – odpowiedzialne są, jak można się domyślać, za podtrzymanie zainteresowania tą ideą od oświecenia (dzięki *Wyznaniom* Jana Jakuba Rousseau), przez romantyczne korekty, aż do dzisiaj – gdy prawda tego, jacy jesteśmy, w przekonaniu wielu wciąż czeka na odkrycie. Jak pisze Warchala, rozpoczynając swój wywód: „Autentyczność jako pewien moralny postulat mieści w sobie tradycyjną problema-

²¹Zob. Grzegorz Dziamski, „Estetyka wobec feminizmu”, *DYSKURS: Pismo Naukowo-Artystyczne ASP we Wrocławiu* 25 (2018): 58.

²²Heydel.

²³Joanna Piechura, „Wyznania, którym nie należy ufać. O poezji Louise Glück”, *Wizje*, 11.12.2020, <https://magazynwizje.pl/aktualnik/piechura-gluck>.

²⁴Bartczak, „Zima w centrum: post-konfesyjny pat Louise Glück”.

tykę rzeczywistości i pozoru. Tęsknocie za «autentycznym istnieniem» towarzyszy stały lęk przed nieautentycznością, udawaniem, sztucznością i kojarzącą się z nimi manipulacją²⁵.

Pozostające ciągle w grze przewartościowań kategorie autentyczności, bezpośredniości, szczerości – im w mniej widoczny sposób uwikłane w iluzję, wyobraźnię, pozór i fantazję, tym lepiej – nadal są ważnymi kryteriami oceny tekstu literackiego. A jednak trudno – zwłaszcza po zwrocie semiotycznym – mierzyć artystyczne wypowiedzi miarą bezpośredniości wyznania. Czy w takim razie faktycznie dokonują się tu praktyki wartościowania? Czy raczej mamy do czynienia z rytualnym podtrzymywaniem pustych gestów krytycznych? Zdaje się, że do naiwnego rozumienia autentyczności, niewłączającego świadomości o medium, w jakim realizuje się dany komunikat, odwołuje się Bartczak, gdy krytykuje Glück za zmarnotrawienie dorobku poprzedników, między innymi amerykańskich poetów konfesyjnych. W szerszym planie jego wypowiedź byłaby wołaniem o realną pracę nad rozumieniem, użyciem i wytwarzaniem (wartości i znaczeń) pojęć wartościujących, a nie ich odtwarzaniem, fingującym krytyczne decyzje.

Krytycy/krytyczki, którzy/które posługują się pojęciem szczerości/autentyczności po to, by pozytywnie ocenić wartość literackiego przedsięwzięcia, opowiadają się też najczęściej za estetycznym rozumieniem (odbioru) dzieła artystycznego. Jeśli uznajemy, że pojęcia estetyczne odnoszące się do wartości estetycznych to takie pojęcia, które konstruują przeżycie estetyczne, a przeżycie estetyczne – jak poucza chociażby Jacques Rancière, pozostając w kantowskiej tradycji²⁶ – narusza poczucie realności, wychodząc poza porządek dominacji i prowadząc do zmysłowej „wolnej gry”, to autentyczność jako praktyka artystyczna konstytuująca dzieło sztuki (w koncepcjach, w których istotne jest odróżnienie dzieła sztuki od nie-sztuki) z zasady powinna udostępniać się pod postacią inkorporującą efekty iluzji, pozoru i zapośredniczeń. Tak się jednak nie dzieje w dyskusji nad poezją Glück. Szczerość/autentyczność są tu używane jako kategorie (co prawda z zastrzeżeniami), uzasadniające w sposób oczywisty wartość wierszy na takiej samej zasadzie, na jakiej w codziennym życiu uzasadniamy nasze sympatie do szczerych osób. Artystyczna wypowiedź jest co najwyżej odróżniana od innych form komunikacji przez brak „emocjonalnego roznegliżowania”.

Od takiego ujęcia szczerości/autentyczności, które pokazuje, że wartości estetyczne splecione są z wartościami poznawczymi, etycznymi czy egzystencjalnymi, już tylko mały krok do rozwiania wątpliwości, jak oceniać praktykę artystyczną, która nie poddaje się ocenom estetycznym, bo jest także na przykład aktywistycznymi działaniami, propozycją konkretnej politycznej idei lub eksperymentuje z nietypowymi materiałami. Nie trzeba tu dokonywać hierarchicznych rozróżnień na wartościowanie odwołujące się do kryteriów estetycznych i wartościowanie korzystające z ocen budowanych na podstawie kryteriów moralnych, ideologicznych, politycznych, poznawczych; nie ma potrzeby roztrząsać dylematów, czy można dzieło artystyczne oceniać, biorąc pod uwagę wyłącznie wartości pozaestetyczne – wszystkie wartości zadłużają się w sobie nawzajem. Dynamika pojęć wartościujących jest związana z procesem produkcji wartości przez samych artystów i artystki. Innymi słowy, czy jeśli poetka, autorka zbiorów wierszy Małgorzata Lebda uzna, że jej bieg wzdłuż Wisły jest artystyczno-poetyckim działaniem, które bezpośrednio się wiąże z jej książkami, to czy owe książki

²⁵Michał Warchał, *Autentyczność i nowoczesność. Idea autentyczności od Rousseau do Freuda* (Kraków: Wydawnictwo Universitas, 2006), 5–6.

²⁶Jacques Rancière, *Estetyka jako polityka*, tłum. Julian Kutyla, Paweł Mościcki (Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2007), 21–39.

należy oceniać także z perspektywy wartości wodnego performansu? Pytanie można postawić także w ten sposób: gdzie w tym przedsięwzięciu są wartości, które chcemy zauważyć i docenić, obramowując je praktykami uznania? Jaką walutę uznawaną w wartościowaniu mielibyśmy tu zastosować?

Pojęcia wartościujące zawsze w sposób mieszany odnosiły się do kategorii i wartości estetycznych, co szczególnie widać, gdy weźmie się pod uwagę poszczególne ich przypadki, takie jak przypadek szczerości. Jest to ważne, bo w dyskusjach nad oceną zaangażowanych form artystycznych, sytuujących się na pograniczu rzemiosła i aktywizmu, można się odwołać do argumentów z historii form artystycznych i mówić o doświadczeniu estetycznym. Ale też odwrotnie: nie powinniśmy obawiać się tego, że perspektywa wartościowania estetycznego poszerzy się znacząco o wartości pozaestetyczne przy okazji komentowania dzieła uważanego za wzorcowego reprezentanta formalistyczno-estetycznej koncepcji sztuki.

***

To oczywiście nie jest wyczerpujący przegląd sposobów wytwarzania pojęć wartościujących, ale – jak mi się wydaje – jest to przegląd w miarę reprezentatywny dla dyskusji nad twórczością Glück. W kontekście tej dyskusji szczególnie ważne wydaje mi się przemyślenie postulatu Barbary Herrnstein Smith. Dotyczy on wprowadzenia systematycznej refleksji nad bogatymi i złożonymi praktykami wartościowania. Amerykańska badaczka w *Contingencies of Value. Alternative Perspectives for Critical Theory* objaśnia zagadkę amerykańskiego literaturoznawstwa, jaką pozostaje brak studiów nad wartościowaniem literatury przy niezwykle mocno rozwijanych teoriach akcentujących przede wszystkim interpretacyjne aspekty badawcze. Wskazuje też na podstawową konsekwencję zaniku badań nad wartościowaniem i wartościami literatury:

[...] fakt, iż literackie wartościowanie nie jest po prostu aspektem formalnej krytyki, tylko złożonym zbiorem działań społecznych i kulturalnych w samym centrum istoty literatury, uległ zatarciu, a cała dziedzina stanowiąca właściwy przedmiot teoretycznych, historycznych i empirycznych badań zniknęła z pola widzenia poważnych dociekań²⁷.

Zniknięcie z pola poważnych dociekań związanych z literackim wartościowaniem, które dokonało się także w polskiej krytyce, odpowiada za brak dyskusji nad procesami wytwarzania wartości oraz pracy z nimi: ich przechwytywania, cyrkulowania, rewaloryzacji. Powrót tych zagadnień majaczy jednak na krytycznym i teoretycznym horyzoncie, czemu trudno się dziwić, skoro coraz więcej działań artystycznych stawia przed nami problem produkcji i dystrybucji wartości (estetyczno-politycznych).

²⁷Barbara Herrnstein Smith, *Contingencies of Value. Alternative Perspectives for Critical Theory* (Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1988). Jeden z rozdziałów został przetłumaczony na język polski – zob. Smith, 222.

Bibliografia

- Bartczak, Kacper. Wpis na Facebooku. <https://www.facebook.com/profile/1056624955/search/?q=gluck>.
- . „Zima w centrum: post-konfesyjny pat Louise Glück”. *Mały Format* 01-03 (2021). <http://malyformat.com/2021/04/zima-centrum-post-konfesyjny-pat-louise-gluck/>.
- Beardsley, Monroe C. *W obronie wartości estetycznej*. Tłum. Barbara Smoczyńska. W: *Estetyka w świecie. Wybór tekstów* tom II, red. Maria Gołaszewska, 153–175. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1986.
- Boltanski, Luc. „Od rzeczy do dzieła. Procesy atrybucji i nadawania wartości przedmiotom”. Tłum. Iwona Bojadziejewa. W: *Wieczna radość. Ekonomia polityczna społecznej kreatywności*, red. Aniela Pilarska, 17–44. Warszawa: Wydawnictwo Bęc Zmiana, 2011.
- Dziamski, Grzegorz. „Estetyka wobec feminizmu”. *DYSKURS: Pismo Naukowo-Artystyczne ASP we Wrocławiu* 25 (2018): 40–66.
- Dziemidok, Bohdan. *A amerykańska aksjologia i estetyka XX wieku. Wybrane koncepcje*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Sedno, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, 2014.
- Fiedorczyk, Julia. Wpis na Facebooku. <https://www.facebook.com/profile/1056624955/search/?q=gluck>.
- Herrnstein Smith, Barbara. „Przygodność wartości”. Tłum. Agata Preis-Smith. W: *Kultura, tekst, ideologia. Dyskursy współczesnej amerykanistyki*, red. Agata Preis-Smith, 213–254. Kraków: Wydawnictwo Universitas, 2004.
- Heydel, Magda. „Literacki Nobel dla Louise Glück”. *Tygodnik Powszechny* 42 (2020). <https://www.tygodnikpowszechny.pl/literacki-nobel-dla-louise-gluck-165192>.
- Kłosińska, Krystyna. „Kobieta autorka”. W tejże: *Ciało, pożądanie, ubranie. O wczesnych powieściach Gabrieli Zapolskiej*, 7–37. Kraków: Wydawnictwo eFka, 1999.
- Malek, Natalia. Wpis na Facebooku. <https://www.facebook.com/profile/1056624955/search/?q=gluck>.
- . „Za co ziemia nienawidzi nieba”. *Dwutygodnik* 295 (2020). <https://www.dwutygodnik.com/artykul/9228-za-co-ziemia-nienawidzi-nieba.html>.
- Mitchell, William John Thomas. „Czego chcą obrazić?”. Tłum. Łukasz Zaremba. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2013.
- Najder, Zdzisław. *Wartości i oceny*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1971.
- Piechura, Joanna. „Wyznania, którym nie należy ufać. O poezji Louise Glück”. *Wizje*, 11.12.2020. <https://magazynwizje.pl/aktualnik/piechura-gluck>.
- Rancière, Jacques. *Estetyka jako polityka*. Tłum. Julian Kutyła, Paweł Mościcki. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2007.
- Simmel, Georg. *Filozofia pieniądza*. Tłum. Andrzej Przyłębski. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 1997.
- Sommer, Andreas Urs. *Wartości. Dlaczego ich potrzebujemy, chociaż ich nie ma*. Tłum. Tadeusz Zatorski. Warszawa: Fundacja Augusta Hrabiego Cieszkowskiego, 2021.
- Sommerville, James. „Czy istnieją jakości estetyczne?”. Tłum. Leszek Sosnowski. W: *Estetyka w świecie. Wybór tekstów* t. III, red. Maria Gołaszewska, 123–141. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1991.
- Stroiński, Maciej. „Louise Glück: Dla zdrowych i chorych”. *Przekrój*, 2.11.2020. <https://przekroj.pl/kultura/louise-gluck-dla-zdrowych-i-chorych-maciej-stroinski>
- Warchał, Michał. *Autentyczność i nowoczesność. Idea autentyczności od Rousseau do Freuda*. Kraków: Wydawnictwo Universitas, 2006.

SŁOWA KLUCZOWE:

szczerłość

pojęcia wartościujące

UNIWERSALNOŚĆ

ABSTRAKT:

Celem artykułu *Jak wytwarza się pojęcia wartościujące?* Na przykładzie sporu o poezję Louise Glück jest refleksja nad sposobami funkcjonowania pojęć związanych z wartościowaniem w krytyce literackiej. Przedmiotem zainteresowania są procesy konstruowania, utrwalania oraz wymiany pojęć w społeczno-kulturowych obiegach. Na podstawie artykułów między innymi Kacpra Bartczaka oraz Natalii Malek, różnie oceniających wartość wierszy amerykańskiej noblistki, autorka tekstu bierze pod uwagę takie pojęcia, jak uniwersalność, szczerłość, pisanie kobiece.

wartość estetyczna

wymiana

P O E Z J A

pozaestetyczne kryteria wartościowania

NOTA O AUTORCE:

Anna Kałuża – dr hab. prof. Uniwersytetu Śląskiego, literaturoznawczyni i krytyczka literacka, pracuje w Instytucie Literaturoznawstwa Wydziału Humanistycznego UŚ w Katowicach, redaktor naczelna „Śląskich Studiów Polonistycznych”, zajmuje się estetycznymi konsekwencjami przemian kulturowych, współczesną poezją i sztuką. Opublikowała między innymi *Pod grą. Jak dziś znaczą wiersze, poetki i poeci* (Kraków 2015), *Splątane obiekty. Przechwycenia artystyczno-literackie w niewspółmiernym świecie* (Kraków 2019).